

De slavenmuur van Delphi

De veranderende status van slaven door manumissie

De okerkleurige veelhoekige stenen van de lange steunmuur in Delphi zijn de dragende schouders van het terras waarop de immense tempel van Apollo is gebouwd. Terwijl de meeste bezoekers voor het bekende orakel komen, speelt de steunmuur een belangrijke rol voor de Delphische slaven. In de meer dan tachtig meter lange steunmuur zijn ruim achthonderd inscripties gebeiteld die de sacrale manumissies van slaven regelden.

Daan van Leeuwen is redacteur van Kleio.

De tempel van Apollo is duidelijk het hart van de stad Delphi. Hoger op de berg dient het theater slechts als een tooi. De schathuizen op het benedenterras en de cipressen die rondom het tempelgebied (*témenos*) staan, zijn de toeschouwers van het heiligdom. Stig kijkt de tempel over het dal heen. De tempel ligt op de helling van de berg Parnassus, boven het dal van de Pleistos, een smal lint van groengrijs fluweel dat van de berghelling naar de Korinthische Golf slingert. In de oude Griekse wereld werd de stad aanvankelijk bekend door Apollo, die hier als dolfinj (Grieks: *Delphis*), in de tijd dat mythe en historie door elkaar liepen, aan land kwam. In de eeuwen daarna zou Delphi vooral beroemd worden doordat de priesteressen van de tempel bij de nabijgelegen Kastalische bron waarheden en profetieën zouden uitspreken, waarvoor men van heinde en verre naar de stad kwam. In de schaduw van de tempel is er echter nog een andere bijzondere bezienswaardigheid.

Koopcontracten

Apollo's tempel huist op het middenterras dat versterkt wordt door een 83 meter lange steunmuur, bestaande uit grote polygonale blokken steen. De steunmuur dient niet alleen om het plateau te dragen en het *témenos* te scheiden van het benedenterras, maar hij heeft nog een derde doel. De muur draagt honderden vrijbrieven van slaven (manumissies) uit de hellenistische en Romeinse tijd. Op vele van de veelhoekige stenen blokken staan de ingekraste inscripties, waarmee slaven hun vrijheid verkregen. Verspreid over de ruim tachtig meter lange muur staan meer dan

Manumissie van Sosus

In het archon van Tharres, in de maand van Panagyrius, herkend door het volk van Amphissa, en in het archon van Demostratus in Delphi, in de maand van Poitropius (144 v.Chr.), Telon en Cleto, met goedkeuren van hun zoon Straton, verkocht aan de Pythische Apollo een mannelijke slaaf genaamd Sosus, afkomstig uit Cappadocië, voor de prijs van 3 zilveren minas. Zogezegd wordt Sosus verkocht aan de god, op voorwaarden van zijn vrijheid en dat hij nooit geclaimd mag worden door iemand als slaaf. (...)¹

achthonderd religieuze koopcontracten waarin de status van de slaven werd omgezet naar vrije individuen. Ook op andere muren en oppervlakken in Delphi zijn van dit soort contracten gevonden, bij elkaar zo'n 1.200. De steunmuur van het middenterras draagt de meeste inscripties. Soms meerdere per steen en bijna allemaal volgens een vaste formule: een in steen gebeitelde transactie waarin de godheid Apollo de slaaf overkoopt van de slavenhouder voor een klein aantal muntstukken en vooraf bepaalde voorwaarden (zie kader). Historici noemen deze transacties dan ook 'fictieve koop', 'vertrouwenskoop' of 'sacrale manumissie'. Vaak is er in de inscriptie te lezen dat Apollo na de koop geen beroep zal doen op de diensten van de slaaf en dat hij of zij voortaan vrij zal zijn. In werkelijkheid kocht de slaaf zichzelf vrij met dit stenen contract, betaalde hij of zij het aantal vastgestelde munten en ging akkoord met de voorgestelde voorwaarden. De slaven waren vaak ambachtslieden die in werkplaatsen of factorijen werkten en een groot deel van hun opbrengsten (*apophora*) moesten afgeven aan hun slavenhouders. Zij leefden apart van hun meesters maar waren wel gebonden aan hem of haar. Omdat ze elke keer een klein beetje van hun opbrengsten overhielden, konden ze na jaren sparen een manumissie financieren.

¹ Vrij naar: M. M. Austin (eds.), *The Hellenistic World from Alexander tot the Roman conquest: a Selection of Ancient Sources in Translation* (Cambridge 1981). Vertaald door de auteur.

² D. Kamen, *Status in classical Athens* (Princeton 2013); C. Kassner, *An examination of the Manumission Inscriptions at Delphi* (Pennsylvania 2018); W. Westermann, "Slavery and Elements of Freedom in Ancient Greece", in: M. Finley (eds.), *Slavery in Classical Antiquity* (Cambridge 1968).

Vrij en onvrij

De voorwaarden die beschreven stonden in de manumissies konden van elkaar verschillen. De meeste voorwaarden in de verschillende transacties gingen over de condities van vrijheid nadat de vrijlating had plaatsgevonden. Meestal waren dat condities die gemoeid waren met de bescherming van het individu of van zijn of haar familie. Ze dienden te voorkomen dat er na de vrijlating allerlei claims werden gedaan. In de meeste inscripties wordt expliciet vermeld dat hij of zij voortaan zelf verantwoordelijk is voor zijn of haar leven en dat hij of zij niet onder de verantwoordelijkheid komt te vallen van een andere partij (bijvoorbeeld een andere slavenhouder). De vrijgelatene mocht voortaan doen en laten, gaan en staan waar hij of zij wilde. Door dit expliciet te vermelden, was er echt sprake van een statusverandering van onvrij naar vrij.

Een andere belangrijke voorwaarde die bepaald werd in de manumissie was het moment waarop de vrijlating daadwerkelijk plaatsvond. Twee derde van de contracten stelde dat direct na het vaststellen en het inkrassen van het contract, en na het betalen van het afgesproken bedrag, de slaaf de vrijheid kreeg. In een derde van de transacties, zo'n vierhonderd inscripties, stond echter een clausule dat de slaaf na het voldoen van de transactie en de betaling in dienst bleef van zijn of haar slavenhouder. Dit kon betekenen dat de status en werkzaamheden van de slaaf gelijk bleven en dat de slavenhouder nog alles kon doen met zijn of haar slaaf na de 'verkoop'. Soms stelde de clausule zelfs de tijdsduur als de rest van het leven van de slavenhouder.

Op papier

Deze paradoxale status van vrije onvrijen (*paramone*) zet classici en historici voor nieuwe vraagtekens, want hoe moeten we de vrijheid met bindende voorwaarden dan voor ons zien? Sommige historici delen de opvatting dat bij de antieke Grieken het idee bestond dat vrijheid niet

een geheel was maar deelbaar kon zijn, waarin je in het voorbeeld van de manumissie als slaaf rechtsgeldig vrij was, maar in andere elementen onvrij kon zijn, bijvoorbeeld in de sociale status van het individu.² De slaaf was dus op papier een vrije man of vrouw, maar was nog wel gebonden aan zijn of haar (voormalige) eigenaar. Je kon dus voor een deel vrij en voor een deel slaaf zijn. Qua status zit dit tussen een slaaf en 'vrijgemaakte' (voormalig slaaf) in. In de meeste gevallen was de *paramone*-status tijdelijk. Dit stond beschreven in de voorwaarden van de manumissie en was vooral in het voordeel van de slavenhouder, die nog een tijd gebruik kon maken van de werkzaamheden van de slaaf die hij of zij jaren eerder had gekocht.

Links: Manumissie-inscripties op de stenen van de steunmuur in Delphi. De hele steunmuur is bekrast met zulke berichten. Onder: De meer dan tachtig meter lange steunmuur bij de tempel van Apollo. Beide foto's: Daan van Leeuwen.

Waarom vrij?

De vraag rijst waarom slavenhouders het überhaupt toelieten dat de slaven zichzelf konden vrijkopen. Er zaten voor de slavenhandelaren oenschijnlijk geen voordelen aan de verkoop van hun bezittingen. Daarbij kregen vrijgekochte slaven zelf ook geen burgerrecht of statusverhoging. Er lijken daardoor geen sociale of politieke voordelen aan een vrij bestaan te zitten, voor zowel de voormalige slaaf als de slavenhouder. Het lijkt aannemelijk dat slavenhouders manumissie toelieten op het moment dat zij oudere slaven wilden vervangen door jongere slaven. De opbrengst om de slaaf zichzelf vrij te laten kopen was waarschijnlijk hoger dan de opbrengst van de verkoop van de oude slaaf. Ondanks dat dit plausibel lijkt, is het slechts een aanname. Er staan namelijk geen leeftijden vermeld in de transacties, waardoor het lastig te achterhalen is of dit de motivatie was voor het toestaan van de manumissies. Met het vrijkopen kon de vrijgelatene voortaan zijn of haar eigen toekomst bepalen. Een enkeling zal wellicht na het bekrachtigen van de manumissie de trap naast de 'slavenmuur' opgelopen zijn om Apollo te danken voor zijn of haar vrijlating en het orakel te vragen hoe rooskleurig de toekomst zou worden. ■

Literatuur

- M. M. Austin (eds.),** *The Hellenistic world from Alexander to the Roman conquest: a selection of Ancient sources in translation* (Cambridge 1981).
- D. Kamen,** 'Manumission and slave-allowances in classical Athens', *Historia* 65 (2016-4).
- D. Kamen,** 'Slave-prostitutes and ἐργασία in the Delphic manumission inscriptions', *Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik* 188 (2014).
- C. Kassner,** *An examination of the Manumission Inscriptions at Delphi* (Pennsylvania 2018).
- W. Westermann,** 'Slavery and Elements of Freedom in Ancient Greece', in: M. Finley (eds.), *Slavery in Classical Antiquity* (Cambridge 1968).